

<https://doi.org/10.62837/2026.7.460>

NAZƏNDƏ SABİR QIZI HACIYEVA
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Gəncə Dövlət Universiteti Publik
Hüquqi Şəxs
nazende.haciyeva1960@mail.ru

ƏLİ ŞÖVQİNİN ŞEİRLƏRİNDƏ VƏTƏNƏ MƏHƏBBƏT

Açar sözlər: mühit, insan, məhəbbət, yaradıcılıq, vətən, gözəllik, xalq, şeir

Keywords: environment, human, love, creativity, homeland, beauty, people, poetry

Ключевые слова: окружающая среда, человек, любовь, творчество, родина, красота, народ, поэзия

Gəncə mühitində görkəmli yer tutan şairlərdən biri də Əli Şövqidir. Uzun illər bu şairin şəxsiyyəti və əsərləri heç kəsə məlum deyildir. Onun çap olunmamış divanı haqqında ilk məlumat tarix elmləri doktoru Seyidağa Onullahiyə məxsusdur. Lakin o, Şövqinin tərcümeyi-halı barədə heç bir söz deməmiş, şeirlərini təhlil edib fikir söyləməmiş, sadəcə olaraq onun gəncəli olduğunu, doğulduğu tarixi yazmış və şeirlərindən bir-iki misal vermişdir. Bu divanla əlaqədar Respublika Əlyazmaları institutunda bəzi şeirləri mövcuddur. «Bu bir kitabdır...» misrası ilə başlayan birinci şeir 48 beytdən ibarətdir. On birlik ölçüdə yazılan bu şeirin dili sadə və aydındır. Ərəb və fars sözləri çox azdır. Şeirin məzmunu «Vəsiyyətnamələri xatırladır. Şairin özü bu barədə belə deyir: «Bu bir kitabdırmı, ya səngi məzar», misrasının mənasına vardıda aydınlaşır ki, o, bu şeri özünə «səngi-məzar»-qəbir daşı sayır. Deməli, Şövqi gələcəkdə ona qoyulacaq qəbir daşının üstünə təvəllüd tarixini sağlığında yazmışdır. Belə ki, bütün yazılanlar itib-batsa da, «məzar daşı» yaşayacaq, onun üstünə həkk edilmiş yazı qarda-boranda, yağışda-yağmurda, günəşin altında və kəlgədə nə qədər qalırsa, üstünü nə qədər mamır və şibyə örtərsə də xarab olmayacaq, sonradan gələn nəsil Əli Şövqinin səsini eşidəcək.

19 fevral 1925-ci ildə, ölümündən iyirmi gün əvvəl Gəncədə yazdığı və bir növ «Vəsiyyətnamə»yə bənzəməyən bu şeirini nə üçün qələmə alındığı səbəbini o, belə izah edir:

Bu bir kitabdır...

Yazdım ta ki, qalsın məndən yadigar.

Müxtəsərcə bir məlumat almağa,

«Xəlqin böyük bəlası cəhalət»dir, «Elmi unutma...» misrası ilə başlayan bu şeirdə xəyanət, yalan, alverdə riya, insanlar arasında ədavət və s. mənfi hallar pislənir və bu sual şəkilində qoyulur, şairin fikrincə bütün bunlar bihudə gəzməkdən, avara dolanmaqdan, işsizlikdən irəli gəlir. Buna görə də o, insanları doğru danışmağa, tənbellik etməməyə, faydalı əməklə məşğul olmağa səsləyir və bu işdə sözün siqlətinə arxalanır. Ticarətdə halallığın mayasında qeyrət varsa, o halaldır. Ticarət halallıq sevir, halallıq üçün qeyrət lazımdır.

Tənbellik etmə, kəsbi halal eylə dəhərdə,

Kəsbi-halal mayəsi geyrət degilmidir?

Lakin Şövqi bu sorğu ilə də razılaşmır. O daha doğru bir qənaətə gəlir: kəsbbkarlığın xeyri xəlqə yox, təkcə özünə dəysə, səndə hansı qeyrətdən danışmaq olar.

İş görək ki, mənfəət ver həm xəlqə, həm sənə,

Bihudə gəzmək eyni səfavət degilmidir?

Əlbəttə, şair insanlığa sədaqət dedikdə qadın azadlığına birbaşa tərəfdar çıxmış və belə qənaətə gəlmişdir ki, qadınların kişilərlə eyni hüquq sahibi olmalarına razılıq verməsək, onların insanlıq hüququna xəyanət etmiş olarıq:

Qadın-ağıllı kişinin dayağı-ağılsız kişiye bayağıdır. Qadın ailənin namus-qeyrət bayrağıdır. Qadınlar kişilərlə eyni hüquqa malik olmalıdır. Buna görə də şair deyir:

Verələmmi qadına ərlə müsəvat hüquq,

Ya kəsib həqqini bir böylə xəyanətmi qılaq?

«Bahar» adlı şeirində isə Şövqi baharın gəlişilə təbiətdəki dəyişiklikləri, çöllərin yaşıllığını, laləli düzləri təsvir edir. Həyat öz gözəlliyi ilə baharın ətrini ətrafa yayır. Bahar ruhu tərəvətləndirir, quşlar uçub gəlir. Göz işlədikcə uzanan düzənlik göz oxşayır, dağların döşündə ala-tala qar görünür. Bu, Vətən təbiətinin incəliklərini bilən bir şairin müşahidələrinin nəticəsidir. Bir şair kimi onun müşahidələrinin poetik əksi olan «Bahar» şeiri könuülləri oxşayır. Gül-gülü çağırır, küsülülər

İndi məni oda salıb yandırdın,
Bir quru can qaldı, bir quru qəfəs.

«Məhəbbətin nə olduğunu mənə sən qandırdın» deyən Şövqi canlı xalq danışığı və milli heca vəznindən ustadcasına istifadə etməklə şerin dilini həm sadələşdirmiş, həm də xəlqiləşdirmişdir. Burada haqqında danışdığımız məşuqə onun şəxsən özünün gördüyü, tanıdığı Bakılı gözəldir. Şairin ondan umduğu şey mehribançılıqdır. Lakin məşuqə bunu etmir, aşiq gileylənir ki, məhəbbətə tutulanları dərman sağaltmaz.

Söyləməklə dərdü gəmim azalmaz,
Heç dərmanla xəstə canım sağalmaz,
Mürvət qıl, dövrən sənə də qalmaz,
Bir gün tutar səni ahi-sərim.

Şövqinin aşiqanə qəzəlləri də var. Onun şerə hərarət və can verən lirikasını məhz bu qəzəllərdə görmək olar. Atəşin məhəbbət, vüsal həsrəti «hicr» və «fəraq» oldu, dövrün əzablarından şikayət, yüz qəm və qüssəyə mübtəla olan aşıqın öz nəcətini dərдинin şiddətində görməsi, gözələ pərəstiş və s. onun yeganə arzusudur. Bunun kökü var. Əli Şövqi klassik poeziyanın böyük mütəfəkkiri Füzuli kimi həyatın əsil mənasını eşqdə görürdü. Axı, Füzuli də eşqi dünyanın xəzinəsində gövhər hesab edirdi. Şövqi də «Eylə məst etdi həmi nərgisi məstanələrin» deyirdi.

Şövqinin şeirlərinin ahəngdarlığı, onların yalnız əruz vəzninin oynaq bəhrlərilə yazılmasında deyil, eyni zamanda şerin ayrı-ayrı misraları içərisində yerli-yerində məharətlə işlədə bilməsindədir. Bu cəhətdən o ən çox şifahi xalq aşiq poeziyası, eləcə də yazılı ədəbiyyatdakı aşiq şeiri ilə tanış olmuş və onlardan istifadə etmişdir. Lakin bununla belə o, nə ustad xalq aşıqlarının, nə də aşiq şeiri tərzində yazan şairlərin şeirlərini tənqid etməmişdir. Bu əsərlərdə dünya gözəli və onu sevən həqiqi aşıqın daxili aləmi, onun qəlbi tərənnüm olunur. Odlu şair qəlbindən süzülüb gələn bu şerə səmimi və nəcib insan duyğuları təbii və aydın ifadə olunmuşdur.

«Sənin» qoşması buna misal ola bilər:

İstərsən dindirmə, istərsən dindir,
Ağız sənin, dodaq sənin, dil sənin.
İstərsən darama, istərsən dara,
Daraq sənin, şənə sənin, tel sənin.
Şövqini özündən uzağa salma,
Yurd sənindir, vətən sənin, el sənin.

«Səni» və «sənin» sö

mümkündür. Səmimi hisslərin bədii ifadəsini verən bu şeir nə qədər aydın və sadə yazılmışdır. Dostluq etdiyi Ə.Ruhinin ona göndərdiyi məktublardakı səmimiyyət də məhz bu sadəliyin nəticəsi idi. O, həyatı sevirdi. Poeziyada nə varsa, xoşa gələn nə varsa imkanı daxilində doğma dilə çevirirdi. O tərcümə edə-edə özü də öyrənirdi. O ilk dəfə Şirazlı Sədi yaradıcılığına müraciət etmiş, Şərqi böyük şairinin «Qoli xoşbuy», dər həmam ruzi-rəsid əz dəstə məhbubi be dəstəm» misrası ilə başlayan şeirini Azərbaycan dilinə tərcümə etmişdir. Bu şeiri Əliağa Vahid də tərcüməyə almış və hər iki tərcümə «Dirilik» jurnalında çıxmışdır. Əli Şövqinin tərcüməsi orijinala daha çox yaxındır:

Bənim həməmdə xoş iylə bir gül,
Əlimə bir gözəldən oldu vasil,
Dedim: «Sən müşgsən, yainki ənbər?
Bəni məst eylədi bu ətri dilbər»,
Dedi: «Yox,yox, bən alçaq bir gül idim,
Və lakin gül ilə həmmənzil idim.
Əsər qılmış bənə yoldaş kəmalı,
Mən isə torpağam alçaq, nə ali». [1,229]

Əli Şövqi kimi maariflənmiş ağıla malik yetkin insani siyasi-ictimai bələlardan qoruya bilməmiş, əksinə vərəm «toruna» salıb bükmüş, zarınc etmişdir. Hətta belə adamların tərcümeyi-hallarının yazılmasını da lazım bilməmişdir. Əli Şövqinin əlimizdə şam arxiv küncələrində onun haqqında möhürlənmiş doğum vəsiqəsi və vəfatı tarixini göstərən sənəd axtardıq. Atasının adı və qohum-əqrabası da məlum deyil. Dövrün səmum küləkləri onun tərcümeyi-halını itirib-batırmış, qohum-əqrabasını da laqeydlilik dumanında saxlamışdı. Elə buna görə də deyə bilərik ki, Əli Şövqinin tərcümeyi-halı özünün yazdığı 94 misralıq «Məndən yadigar» şeirindən başqa heç bir yerdə yoxdur. O bunu ona görə yazmışdır ki, qoy gələcək nəsil bilsin ki, sirri dərin, daş ürəkli əsrlərin pəncəsində yanıqlı-yanıqlı ağlayan, gecələr yatmağa yer axtaran Gəncəli Şövqi adlı bir şair də varmış.

Şər qovuşub, qaranlıq düşəndə, Gəncədə hamı evinə tələsəndə yalnız bir nəfər tələsmirdi, bu barədə fikirləşmirdi, onun vəfadarı yox idi. Buna görə də o, qış vaxtı qaranlıq çökəndə gecələmək üçün isti və xudmani çayxana axtarırdı. Bəzi sahibkarlar onun çayxanada gecələməsinə razılıq verirdi. Belə xeyirxah insanlardan biri Məşədi Məhəmməd Tağı idi.

XX əsrin birinci rübündə mətbuatda şer və puplisistik məqalələri ilə tanınan Əli Şövqi əzablı və sı

məqalələri ilə münasibətini bildirmiş, mürəkkəb hadisələrdə insan amilini ön plana çəkmişdir.

Ədəbiyyat:

1. Dirilik», 16 aprel, 1913, № 15, səh.229.
2. K.Talıbzadə. XX əsr Azərbaycan tənqidi, Bakı, 1966-cı il.
3. F.Qasımzadə. XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 1956.
4. Mir Cəlal. Klassiklər və müasirlər. Bakı, 1973.

Xülasə

ƏLİ ŞÖVQİNİN ŞEİRLƏRİNDƏ VƏTƏNƏ MƏHƏBBƏT

Şövqinin şeirlərinin ahəngdarlığı, onların yalnız əruz vəzninin oynaq bəhrlərilə yazılmasında deyil, eyni zamanda şeirin ayrı-ayrı misraları içərisində yerli-yerində məharətlə işlədə bilməsindədir. Bu cəhətdən o ən çox şifahi xalq aşıq poeziyası, eləcə də yazılı ədəbiyyatdakı aşıq şeiri ilə tanış olmuş və onlardan istifadə etmişdir. Lakin bununla belə o, nə ustad xalq aşıqlarının, nə də aşıq şeiri tərzində yazan şairlərin şeirlərini tənqid etməmişdir, Bu əsərlərdə dünya gözəli və onu sevən həqiqi aşıqın daxili aləmi, onun qəlbi tərənnüm olunur. Odlu şair qəlbindən süzülüb gələn bu şerdə səmimi və nəcib insan duyğuları təbii və aydın ifadə olunmuşdur.

Əli Şövqi kimi maariflənmiş ağıla malik yetkin insani siyasi-ictimai bələlardan qoruya bilməmiş, əksinə vərəm «toruna» salıb bükmüş, zərinc etmişdir. Hətta belə adamların tərcümeyi-hallarının yazılmasını da lazım bilməmişdir. Əli Şövqinin əlimizdə şam arxiv küncələrində onun haqqında möhürlənmiş doğum vəsiqəsi və vəfatı tarixini göstərən sənəd axtardıq. Atasının adı və qohum-əqrabası da məlum deyil. Dövrün səmum küləkləri onun tərcümeyi-halını itirib-batırmış, qohum-əqrabasını da laqeydlilik dumanında saxlamışdı. Elə buna görə də deyə bilərik ki, Əli Şövqinin tərcümeyi-halı özünün yazdığı 94 misralıq «Məndən yadigar» şeirindən başqa heç bir yerdə yoxdur. O bunu ona görə yazmışdır ki, qoy gələcək nəsil bilsin ki, sirri dərin, daş ürəkli əsrlərin pəncəsində yanıqlı-yanıqlı ağlayan, gecələr yatmağa yer axtaran Gəncəli Şövqi adlı bir şair də varmış.

Summary

Doc.Hajieva N.S.

Ali Shovgi could not protect a mature person with an enlightened mind from political and social troubles, but on the contrary, tuberculosis "wrapped" him in its net, twisted him, and made him a thorn. He did not even consider it necessary to write biographies of such people. We searched for a sealed birth certificate and a document indicating the date of death about Ali Shovgi in the corners of the archive. His father's name and relatives are also unknown. The winds of the era have lost and drowned his biography, and his relatives have been kept in a fog of indifference. That is why we can say that Ali Shovgi's biography is nowhere to be found except for the 94-line poem "A Relic from Me" that he wrote. He wrote it so that future generations would know that there was a poet named Ganjali Shovgi, whose secret was deep and whose heart was stone, who cried bitterly and looked for a place to sleep at night.

Резюме

Доц.Гаджиева Н.С.

ЛЮБОВЬ К РОДИНЕ В СТИХАХ АЛИ ШОВГИ

Гармония стихов Шовги заключается не только в их написании с игривыми плодами аруз-метра, но и в умелом использовании отдельных строф стихотворения. В этом отношении он был наиболее знаком с устной народной поэзией ашуг, а также с поэзией ашуг в письменной литературе и использовал их. Однако, несмотря на это, он не критиковал стихи ни мастеров народной поэзии ашуг, ни поэтов, писавших в стиле ашуг. В этих произведениях прославляется внутренний мир мирской красоты и истинный возлюбленный, любящий её, его сердце. В этом стихотворении, исходящем из сердца пламенного поэта, искренние и благородные человеческие чувства выражены естественно и ясно.

Али Шовги не смог защитить зрелого человека с просветлённым умом от политических и социальных бед, а, наоборот, туберкулёз «закутал» его в свою сеть, извилил и сделал занозой. Он даже не счёл необходимым писать биографии таких людей. Мы искали в закоулках архива запечатанное свидетельство о рождении и документ, указывающий дату смерти Али Шовги. Имя его отца и родственников также неизвестны. Ветра той эпохи затмили и скрыли его биографию, а его родственники окутаны туманом безразличия. Поэтому можно сказать, что биографии Али Шовги нигде не найти, кроме написанного им стихотворения из 94 строк «Моя реликвия». Он написал его, чтобы будущие поколения знали, что был поэт по имени Ганджали Шовги, чья тайна была глубока, а сердце каменным, который горько плакал и искал место для сна по ночам.

Rəyçi: dos.Naziymə Axundova